

UO‘T: 633.11: 631.52

**YUMSHOQ BUG‘DOYNING ASR NAVINING MAHSULDORLIK
KO‘RSATKICHLARIGA EKISH VA MINERAL O‘G‘IT
ME‘YORLARINING TA‘SIRI.****Qarshieva Umida .Shukurovna.***Qishloq xo‘jaligi fanlari doktori (DSs),***Don va DEITI Surxondaryo ilmiy tajriba stansiyasi direktori:****R.Qurbonova.****ilmiy xodim Sh. T. Payanov**

Annotatsiya. Sug‘oriladigan maydonlari uchun kuzgi yumshoq bug‘doyning yotib qolishga, kasallik va zararkunandalarga chidamli, noqulay iqlim sharoitlariga bardoshli, hosildor, yuqori don sifatlariga ega navlarini yaratish, navdorlik va ekinboplik sifatlariga ega urug‘larini yetishtirishning ilmiy asoslangan jadallashgan urug‘chilik sxemasini hamda yangi navlarning samarali nav agrotexnikasini ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so‘zlar: dastlabki material, maxsuldorlik, kuzgi bug‘doy, nav namunalari, duragaylash, ekish normasi, agrotexnika, o‘g‘it.

Аннотация. Он заключается в создании сортов озимой мягкой пшенисы, устойчивых к покою, болезням и вредителям, устойчивых к неблагоприятным климатическим условиям, продуктивных, с высокими зерновыми качествами для орошаемых площадей, разработке научно обоснованной ускоренной селекционной схемы для выращивания семян с высокими фертильными и урожайными качествами, а также в разработке эффективной агротехники новых сортов. Одним из основных показателей, определяющих продуктивность озимой пшенисы, является количество продуктивных стеблей, колосев на колосе и количество ее зерен.

Ключевые слова: *исходного материала, продуктивности, озимой пшенисы, сорта и сортообразсы, скрещивания, норма высева, агротехники, удобрения.*

Abstract. It consists in creating varieties of winter soft wheat that are resistant to dormancy, diseases and pests, resistant to adverse climatic conditions, productive, with high grain qualities for irrigated areas, developing a scientifically based accelerated breeding scheme for growing seeds with high fertile and productive qualities, as well as developing effective agricultural techniques for new varieties. One of the main indicators that determine the productivity of winter wheat is the number of productive stems, ears per ear and the number of its grains.

Keywords. Initial material, selection, shear-wheel wheat, winter wheat, early ripeness, creating varieties, seeding rate, agricultural technology, fertilizers.

Bugungi kunga kelib O‘zbekiston g‘alla mustaqilligiga erishib, uni eksport qiluvchi sanoqli mamlakatlar qatoriga kirdi. Qishloq xo‘jaligida don hosildorligini oshirish borasida keng qamrovli chora-tadbirlar tizimli amalga oshirilishi evaziga Respublikamizda 2019 yilda 8 mln. 377 ming tonna, 2021 yilda 6 mln. 656 ming tonna don hosili olingan.

O‘zbekistonning sug‘oriladigan maydonlar uchun iqlimning global isishi, tuproq unumdorligi va meliorativ holatining pasayishi, turli darajada sho‘rlanish, suv tanqisligi, tuproq va havo qurg‘oqchiligi yuzaga keladigan sug‘oriladigan maydonlar uchun yangi kuzgi bug‘doy navlari yaratilgan

Tadqiqotning usullari. Dala va laboratoriya tajribalari umumqabul qilingan uslublari asosida, kuzatish, hisoblash va tahlillar Butunrossiya O‘simlikshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti (1984), “Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari” (O‘zPITI, 2007), biometrik tahlillar qishloq xo‘jalik ekinlari navlarini sinash Davlat nav sinash komissiyasining uslubi (1989), Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti G‘allaorol ilmiy-tajriba stansiyasi tomonidan tavsiya etilgan (2004) uslubiy ko‘rsatmalari, olingan ma‘lumotlarning aniqligi va ishonchligi B.A.Dospexov (1985) bo‘yicha matematik-statistik tahlil uslubi hamda Microsoft Excel dasturi yordamida tahlil qilingan.

Ekish va o‘g‘it me‘yorlarini maqbullashtirish yuli bilan sug‘oriladigan yerlarda kuzgi yumshoq bug‘doydan sifatli va yuqori hosil olishda, I - sinf talablariga javob beradigan urug‘likni shakllantirish uchun tashqi muhit omillaridan samarali foydalana oladigan ekinlarni yaratish, malum birlikdagi maydonda optimal miqdordagi mahsuldor poyalar sonini hosil qilish, hosil bo‘lgan agrotsenozni boshqarish singari ishlar amalga oshiriladi.

O‘tkazilgan tajriba natijalari buyicha kuzgi bug‘doyning «Asr» navi o‘tloqi-bo‘z tuproqlari sharoitida har yili ekish va o‘g‘it me‘yorlarida ekilganda dala unuvchanligi har hil bo‘lishi kuzatildi

Kuzgi bug‘doy urug‘larining dala unuvchanligi harorat, tuproqdagi namlik, urug‘larning ekinboplik sifatleri, ekish va o‘g‘it meyorlariga bog‘lik holda o‘zgardi. Urug‘larning dala unuvchanligi « ASR”, » navida ekish me‘yori 3,0 mln. unuvchan urug‘/ga va o‘g‘it me‘yorlariga bog‘lik holda 1 m² da maysalar va urug‘larning unuvchanligi 87,8 dan 89,7 % gacha o‘zgarib bordi.

Rivojlanish fazalari va o‘suv davrining davomiyligi.Kuzgi bug‘doyning rivojlanish davrlarida o‘simlikda morfologik o‘zgarishlar sodir bo‘ladi va yangi organlar shakllanadi.Boshoqli don ekinlarining urug‘i unib chiqishi,o‘simlikda hayotchanlik davri boshlanganligidan dalolat beradi. Kuzgi bug‘doy urug‘larning

ekish, unib chikish davri, rivojlanish fazalarining davomiyligi juda ko'p omillarga harorat, namlik, yorug'lik, oziqa moddalar bilan taminlanishi, navning biologik xususiyatlari, agrotexnik tadbirlarga bog'liq holda o'zgaradi.

Kuzgi bug'doy urug'larining ekish unib chiqish, unib chiqish tuplanish davrlariga, ekish hamda o'g'it meyorlari sezilarli tasir ko'rsatmadi. Kuzgi bug'doyning tuplanish fazasidan boshlab navlar, ekish va o'g'itlash me'yorlari bo'yicha farqlar yuzaga keldi.

Tuplanish-naychalash davrida fazaning boshlanishiga va davomiyligiga ekish va o'g'it meyorlarining o'zgarib borishi tasir ko'rsatdi. Eng uzun tuplanish-naychalash davri «Asr» navida ekish me'yori 3,0 mln. unuvchan urug'/ga va o'g'it me'yori $N_{210} P_{105} K_{105}$ kg/ga qo'llanilgan variantda 144 kun bo'lishi kuzatildi. Bu davr tuplanish fazasida o'simliklarni qishqi tinim davriga kirganligi uchun boshqa fazalar, davrlariga nisbatan uzun bo'ldi. Eng kam tuplanish-naychalash davri «Asr» navida 5,0 mln. unuvchan urug'/ga, $N_{180} P_{90} K_{90}$ variantda 137 kunni tashkil etgan.

Naychalash-boshoqlash davri ekish va o'g'it meyorlariga bog'lik holda «Asr» navida 36 kundan 39 kungacha, o'zgarib borgan. Boshoqlash davrida ekish va o'g'it meyorlari fazalarning boshlanishi va ularning davomiyligiga tasir qilgan. Ekish me'yori 3,0 dan 6,0 mln. unuvchan urug'/ga oshirilganda ikkala navda ham boshoqlash 3-4 kunga erta boshlangan. Eng qisqa naychalash-boshoqlash davri «Asr» navida 5,0 mln. unuvchan urug'/ga $N_{180} P_{90} K_{90}$ variantida 36 kun bo'lgan.

Boshoqlash-gullash, gullash-sut pishish, sut pishish-mum pishish, mum pishish-to'la pishish davri ikkita navda ham barcha variantlarda 6 kundan 11 kungacha o'zgargan. Eng uzun o'suv davri «Asr» navida 6,0 mln. unuvchan urug'/ga ekish me'yori $N_{210} P_{105} K_{105}$ kg/ga qo'llanilganda kuzatildi va 241 kunni tashkil etgan. Ekish me'yorini 3,0 mln. unuvchan urug'/ga dan 6,0 mln. unuvchan urug'/ga oshirish o'suv davrining 6-5 kunga qisqarishi aniklandi..

Kuzgi bug'doy hosildorligini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri, bu mahsuldor tup soni, boshoqdagi boshoqchalar va uning don soni hisoblanadi. Boshoqdagi donning massasi va soni kuzgi bug'doyning ekish va o'g'itlash me'yorlariga ham uzviy bog'liq bo'ladi.

«Asr» navida ekish me'yorlari 3,0 mln dona unuvchan urug'/ga, nazorat (o'g'itsiz) variantda eng qisqa, boshoq uzunligi 8,0 sm dan 10 sm gacha bo'lib, boshoqdagi donlar soni 36 donani, 1 ta boshoqdagi don massasi 1,22 gramm, mahsuldor poyalar soni 324,8 dona, 1000 dona don massasi 26,1 gramm, o'g'it me'yori $N_{120} P_{60} K_{60}$ va $N_{210} P_{105} K_{105}$ kg/ga qo'llanilgan variantlarda boshoq uzunligi 8,6-9,8 sm, boshoqdagi soni 41,2-43,7 donani, 1 ta boshoqdagi don massasi 1,40-1,54 gramm, mahsuldor poyalar soni 371,0-445,8 dona, 1000 ta don massasi 30-35 grammni tashkil

etib ushbu variantda yuqori ko'rsatkich o'g'it me'yori N₁₈₀ P₉₀ K₉₀ qo'llanilganda kuzatildi.

Ekish me'yori 4,0 mln unuvchan urug', nazorat o'g'itsiz variantda boshqoq uzunligi 8,4 sm ni, boshokdagi donlar soni 38,4 donani, 1 ta boshokdagi don massasi 1,26 gramm, mahsuldor poyalar soni 363,3 dona, 1000 ta don massasi 29,4 gramm, o'g'it me'yori N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantda boshqoq uzunligi 8,8-10 sm, boshokdagi donlar soni 42-48,4 donani, 1 ta boshokdagi don massasi 1,34-1,56 gramm, mahsuldor poyalar soni 413,8-450 dona, 1000 ta don massasi 31,5-37,1 grammgacha bo'lib, eng yuqori ko'rsatkich N₁₈₀ P₉₀ K₉₀ variantida qayd etildi.

Ekish me'yori 5,0 mln unuvchan urug', nazorat o'g'itsiz variantda 8,1 sm ni, boshokdagi donlar soni 48,2 donani, 1 ta boshokdagi don massasi 1,62 gramm, mahsuldor poyalar soni 382,3 dona, 1000 ta don massasi 31,8 gramm, o'g'it me'yori N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantda boshqoq uzunligi 8,8-9,4 sm, boshokdagi don soni 50,4-57,9 donani, 1 ta boshokdagi don massasi 2,21-3,10 gramm, mahsuldor poyalar soni 444,5-482,3 dona, 1000 ta don massasi 38,1-48,1 grammgacha bo'lib N₁₈₀ P₉₀ K₉₀ ushbu variantda barcha mahsuldorlik ko'rsatkichlari boshqa variantlarga nisbatan yuqori ekanligi aniqlandi. (.jadval). 1 jadval

Yumshoq bug'doyning «Asr» navining mahsuldorlik ko'rsatkichlariga ekish va o'g'it me'yorlarining ta'siri.

Ekish me'yori, mln. unuvchan urug'/g a	O'g'it me'yori, kg/ga	Boshqoq uzunligi, sm	Boshokdagi don soni, dona	1 ta boshokdagi don massasi, g	1 m ² da mahsuldor poyalar soni, dona	1000 ta don vazni. g
3,0	Nazorat (o'g'itsiz)	8,0	36,0	1,22	324,8	26,1
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,6	41,2	1,40	371,0	30,3
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	9,1	42,5	1,44	386,4	32,2
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,8	43,7	1,54	445,6	35,0
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	9,8	41,7	1,50	440,8	32,7
	Nazorat (o'g'itsiz)	8,4	38,4	1,26	363,3	29,4

Ekish me'yorlari, mln. unuvchan urug' / ga	O'g'it me'yorlari, kg/ga	Boshq uzunligi, sm	Boshqdag soni, dona	1 ta boshqdag don massasi, g	1 m ² da mahsul dor poyalar soni, dona	1000 ta don vazni. g
4,0	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,8	42,0	1,34	413,8	31,5
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	9,3	44,7	1,47	439,2	33,5
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,8	48,4	1,54	442,1	37,1
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	10,0	46,3	1,56	450,4	34,8
5,0	Nazorat -o'g'itsiz	8,1	48,2	1,62	382,3	31,8
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,8	50,4	2,21	444,5	38,1
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	9,1	53,1	2,64	462,1	46,4
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,4	57,9	3,10	482,3	48,1
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	9,0	52,3	2,17	467,2	44,5
6,0	Nazorat -o'g'itsiz	8,9	46,4	1,32	376,8	29,4
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,6	48,2	2,20	427,6	33,4
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	8,8	46,7	2,16	433,8	36,2
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,0	44,5	1,47	442,5	33,7
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	9,1	41,3	1,55	463,6	30,4

Ekish me'yorlari 6,0 mln unuvchan urug', nazorat o'g'itsiz variantda 8,9 sm ni, boshqdag soni 46,4 donani, 1 ta boshqdag don massasi 1,32 gramm, mahsuldor poyalar soni 376,8 dona, 1000 ta don massasi 29,4 gramm, o'g'it me'yorlari N₁₂₀P₆₀K₆₀ va N₂₁₀P₁₀₅K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantda boshq uzunligi 8,6 -9,1 sm, boshqdag soni 41,3-48,2 donani, 1 ta boshqdag don massasi 1,47-2,20 gramm, mahsuldor poyalar soni 427,6-463,6 dona, 1000 ta don massasi 30,4-36,2 grammgacha bo'lganligi aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda «Asr» navida ekish me'yorlari 3,0 mln dona unuvchan urug'/ga, o'g'it me'yorlari N₁₂₀P₆₀K₆₀ va N₂₁₀P₁₀₅K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantlarda

o'simlikning buyi 87 sm o'simlikning yotib qolishga chidamligi 9 ball kuzatildi. Ekish me'yori 4,0 mln unuvchan urug', o'g'it me'yori $N_{120} P_{60} K_{60}$ va $N_{210} P_{105} K_{105}$ kg/ga qo'llanilgan variantlarda o'simlikning bo'yi 91 sm o'simlikning yotib qolishga chidamligi 9 ball kuzatildi. Ekish me'yori 5,0 mln unuvchan urug', o'g'it me'yori $N_{120} P_{60} K_{60}$ va $N_{210} P_{105} K_{105}$ kg/ga qo'llanilgan variantlarda o'simlikning bo'yi 94 sm o'simlikning yotib qolishga chidamligi 9 ball kuzatildi. Ekish me'yori 6,0 mln unuvchan urug', o'g'it me'yori $N_{120} P_{60} K_{60}$ va $N_{210} P_{105} K_{105}$ kg/ga qo'llanilgan variantlarda o'simlikning bo'yi 98 sm, o'simlikning yotib qolishga chidamligi 7 ball kuzatildi. Ekish va o'g'it me'yorlarining oshib borishi natijasida o'simlik bo'yining baland bo'lishi va yotib kolishga chidamliligini pasayishi kuzatildi.

Sug'oriladigan yerlarda kuzgi bug'doyning duvarak tipidagi «Asr» navidan yuqori va sifatli don hosili, urug'lik olishda, ekish me'yori 5,0 mln unuvchan urug'/ga va o'g'itlarni $N_{180} P_{90} K_{90}$ kg/ga qo'llash yuqori samara berishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Atabaeva X.N. Yesbolova M. "Ozimaya pshenitsa". O'zbekiston qishloq xo'jaligi jurnali. № 3. 2007. -B. 17.

2. Atabaeva X.N. Kuzgi Bug'doy istiqboli navlari hosildorligiga ma'dan o'g'itlar me'yorini ta'siri. O'zbekistonda bug'doy seleksiyasi va yetishtirish texnologiyasiga bag'ishlangan birinchi milliy konferensiya. Toshkent. 2004. -B. 27-28.

3. Karshieva U. Improving the System of Selection and Seed Production of Soft Wheat for Irrigated Lands of Uzbekistan //International Journal on Integrated Education. – T. 2. – №. 6. – S. 240-242.

4. Karshieva U. S. H. Studies of varieties and varieties of winter soft wheat by stem height and lodging resistance //Journal of Modern Educational Achievements. – 2023. – T. 5. – №. S. 83-88.

5. Ziyadullaev Z.F, Abduazimov A.M. Turli ob-havo sharoitlarida bahorgi yumshoq bug'doy navlari hosildorligi. O'zbekistonning janubiy hududlarida boshqoli don ekinlari seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalarining holati va rivojlantirish istiqbollari .14-15 may Qarshi– 2018.-B. 34